

HUVUD-ARTIKLAR

- Rapport från fornminnesinventeringen 2013
- Fornträden - Stickning

I DET HÄR NUMRET:

- Rapport från fornminnesinventeringen 2013 2
- Studiedag i Taberg 3
- Fornträden - Stickning 4
- Föreningens resa till Kalmar och Kristianopel 5
- Kulturarvsdagen 5-6
- Tioårsjubileet 6

Höglandets Fornminnesförening

Välkommen till årets sista nummer av Ristningar. Detta år orkade vi bara med tre nummer som ni märker. Dels på grund av mycket arbete för oss i Redaktionen, dels så saknar vi fortfarande bidrag många gånger.

Vi tycker att det är roligt att vi fått en skribent till,

Göran Sigfridsson som skriver om en studiedag hos Tabergs Bergslag. Vi hoppas att fler känner inspiration med hjälp av Görans fina text.

"Hela" redaktionen var på 10-årsjubileet, men även många av våra skribenter, Greta, Anna, Gunnel, Bertil W, Sven S, Hasse och Göran. Det var mycket kul att träffa så

många medlemmar på firandet.

Inventeringen, Skog & Historia, satsar vi hårt på, den fortgår så länge vädret tillåter och hoppas kunna fortsätta nästa år också genom att visa goda resultat detta år, se även Hasses text om några fynd i år.

Redaktionen

En påminnelse till alla flyttfåglar: När ni får ändrad adress, telefon eller e-postadress så vill föreningen få ändringen också. Det är synd om vi skulle hugga i sten med Ristningar.....

Ordföranden har ordet

Nu närmar vi oss slutet av vårt tionde år. Jag tror att jag talar för alla som var med på 10-årsjubileet när jag säger att festen var mycket trevlig, läs gärna Greta och Jan-Olovs text om festen! Nu längtar vi efter nästa!

Detta året har också inneburit att våra medlemmar i skogen har hittat många intressanta saker, bronsåldershögar och järnåldergravar. Men också sådant som har med järnframställning att göra, kolningsgropar med mera.

Hela vårt län har god tillgång till järnmalm av olika slag, vilket har inneburit att järnbearbetning varit viktigt så klart. Allt från brytning i Taberg till produktion av vapen i Jönköping och Huskvarna.

Självklart användes metallen fredligt också, järnålderbyar hade egna smedjor och tillverkade sina egna redskap ofta. Man har till exempel hittat tidiga redskap i Öggestorp som man kunnat visa har tillverkats av lokalt järn och med hjälp av slagg från bearbetning just i den byn där verktygen hittats!

Vår studiecirkel i Nässjö är i skrivande stund snart slut. Den har inneburit att vi fått fler vänner i Nässjö och Eksjö samt att vi har knutit närmare band till Lövhults Järnåldersby. Jag hoppas att vi kan starta en cirkel i Jönköping nästa år, intresserade får gärna höra av sig och föranmäla sig till mig!

Lars

Rapport från fornminnesinventeringen 2013

Intressanta ålderdomliga kolningslämningar i Flisby

Vid en genomsökning av området kring gravfältet "Bruadungen" i Flisby under våren upptäckte Bertil Wårnberg ett flertal gropar innehållande kol. Efterföljande granskning av arkeolog Linnea Kallerskog visade att här fanns minst sex kolningsgropar; fyra större och två mindre. Groparna var 2–3 meter i diameter och knappt en meter djupa. Vid provstick med jordsond i groparnas botten konstaterade vi att där fanns rikligt med kol.

Kolning i gropar är den äldsta kända metoden för framställning av kol och kan vara från tiden 800 e.kr – till tidig medeltid (även äldre förekommer). Så många kolningsgropar inom samma område som upptäcktes här intill gravfältet i Flisby har inte påträffats tidigare under inventeringarna i Flisby socken eller i socknarna i Anebytrakten.

Okänd bronsåldersgrav hittad i Frinnaryd

Under en inventeringsdag i Frinnaryds socken gjorde inventerarna Göran Sigfridsson och Jan-Olof Adolfsson en ovanlig upptäckt i ett större skogsområde. Här hittade man ett stort övermossat röse som mätte 15 meter i diameter. Vid senare kontroll av vår arkeolog fick vi ett glädjande besked att det var ett gravröse, troligen från bronsåldern – vilken efter storleken att döma är den största gravtypen som registrerats i fornminnesförningens historia.

Inventeringarna fortsätter under hösten i Frinnaryds och Flisby socknar.

Merparten av de fornlämningar som inventerats under året av föreningen är redan registrerade av vår arkeolog och för den intresserade kan man få veta mera. Gå in på <http://www.raa.se/> Klicka på "Fornsök" och på nästa sida klicka på "Sök i Fornsök!"

För Frinnarydsröset skriv i fältet för RAÄ nr: Frinnaryd 134. För kolningsgroparna i Flisby skriv i fältet för RAÄ nr t.ex.: Flisby 353. I området finns fem nummer (Flisby 353, 354, 355, 356, 362). Man kan bara skriva in ett nummer i taget och söka på det.

Hans Forssander

Ny bronsåldersgrav

Granskning av kolningsgropar

"Vid provstick med jordsond i groparnas botten konstaterade vi att där fanns rikligt med kol"

Studiedag i Taberg

Några av medlemmarna i Högländets Fornminnesförening har haft en givande studiedag om järnframställning under ledning av arkeolog Linnea Kalleskog.

Tabergs bergslag, närmare bestämt Åsamon, var ett av områdena som besöktes. Där finns arkeologiska fynd av ca 200 kolningsgropar och ca 60 slagghögar med järnslag.

Intill dessa slagghögar har funnits smältugnar, s.k. blästerugnar som upphettats med kol från kolgroparna. Därefter har man varvat rödjord, som innehåller ca 35 % järn, med kol.

Vid ca 1100 grader smälter järnet och kan skiljas från järnslag.

Tiden för detta tillvägagångssätt var vikingatid till 1200-talet.

Ett annat intressant besöksmål var en lämning av en tidig masugn vid Kåperysån. Där har man framställt järn av malm från en rasbrant vid Taberg.

De nämnda platserna, vilka ingår i Tabergs bergslag, utgör riksintresse för kulturmiljövärd.

Göran Sigfridsson

Kolningsgrop i Taberg

Rester av tidig masugn

Fornträden

Stickning.

Ingen vet när och var konsten att tillverka vävnader av maskor uppfanns. Ibland är det svårt att fastställa om föremålet är sytt av en kort tråd som vid nålbindning eller gjorts med en sammanhängande lång tråd. Eftersom det man tillverkade mest var bruksplagg slets det ut eller så har det förmultnat, och oftast är det bara små fragment man funnit. Fynd från bl. a. Peru och Egypten från före vår tideräkning påstås vara stickade. Enstaka fynd från 1200-talet finns i sydeuropa, t.ex. stickade kuddöverdrag från spanska kungagravar. Först på 1400-talet nådde stickningen mer allmänt Frankrike och Italien.

Från tidig medeltid finns ett antal stickade liturgiska handskar, vilka var en viktig del i påvars och biskopars klädedräkt. De tillverkades ofta av silke och tillkom huvudsakligen i nunnekloster och var mycket konstnärligt utformade. Man vet att Erik XIV på 1560-talet importerade ett par stickade silkesstrumpor, och de lär ha kostat lika mycket som en kammarherres årslön.

Strumpstickningsmaskinen uppfanns 1589 i England av William Lee. Detta blev revolutionerande, handstickningen minskade och den industriella trikåttillverkningen utvecklades. Stickare, som oftast var

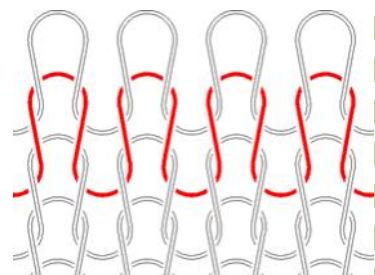
män, hade förut ett eget skrä och var socialt ansedda i samhället. Nu förföll detta skråväsende överallt uti Europa.

Stickkonsten kom till Sverige på allvar under 1600-talet och konkurrerade då ut nålbindningen som var ett mycket långsammare hantverk. I södra Halland var stickkonsten tidig. Man stickade för avsalu, mycket beroende på den magra åkerjord som där fanns och som var knapp att försörja sig på. Män och barn stickade också, och man samlades till bindegillen. Om detta finns dokumenterat i officiella handlingar bl.a. tullistor och landshövdingerrapporter. Ett exempel är år 1765 stickade man i Halland 24000 par strumpor till svenska armén. Man sålde också på marknader och genom de s.k. västgötaknallarna. Det förekom även att kvinnor vandrade från gård till gård och stickade årsbehovet av trö-

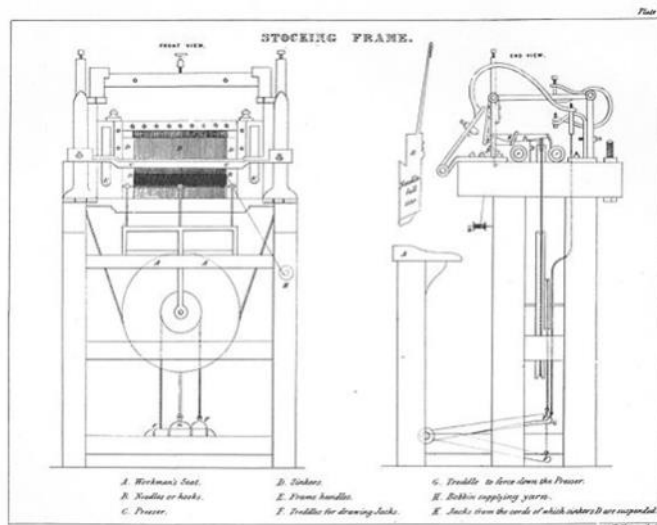
jor, vantar och sockor.

Som hallänning är jag väl förtrogen med de gamla orden binna och speda och än i dag heter Hemslöjden i Halland Bindslöjden.

Anna-Karin Wallin

Stickning

Lees stickmaskin

”Strumpstickningsmaskinen uppfanns 1589 i England ”

Föreningens resa till Kalmar och Kristianopel

I helgen 24-25 augusti var det dags för föreningens tvådagarsresa.

16 personer steg upp i ottan och åkte från Nässjö kl.08. Första stoppet var vid den fantastiska Granhults Kyrka, Sveriges äldsta bevarade träkyrka, som orsborna lyckades rädda från rivning när man skulle ha tegräddor överallt. Vi käkade medhavd fika i stugan som hör till kyrkan och som också är sevärd.

Vidare till Kalmar och Kronan-utställningen där en duktig guide mötte upp. Mycket intressant men tröttande, så det smakade bra med lunch efteråt. Sen guidade Gunnel i Gamla Stan som också är högst sevärd. När vi checkat in på hotell Packhuset vid hamnen och fått eftermiddagskaffe besökte vi två intressanta gravfält och därefter vandrade vi runt på Kvarnholmen. Sen var det dags för kvällsbuffé på hotellet varefter var och en fick välja aktivitet. Själv valde jag sängen.

På söndagen var det upp i ottan och äta frukost och ge oss iväg igen. Vi tittade på Hossmo kyrka som är en verklig klenod och sen besökte vi fredsstenen i Brömsebro och Avaskär gamla stad med Gunnel som kunnig guide. Vidare till Kristianopel där vi guidades och sen åt en god lunch.

Hela helgen var varm och solig och vi kom hem trötta och fullproppade med kultur och härliga intryck.

Stort tack till Jan-Olof som lagt ner ett enormt arbete på planeringen Och tack till Gunnel för kunnig guidning och till våra outtröttliga chaufförer Hasse, Jan-Olof, Michael och Lasse, som glatt avverkade över 50 mil utan några som helst problem.

Om någon medlem har tips på resmål för nästa års tvådagars så kontakta Greta 0380-20707 eller Michael 0380- 12540.

Greta

Kulturarvsdagen

Den 8 september, på Kulturarvsdagen, ordnade föreningen en guidning i Nässjö och Eksjö kommuner. Årets tema var människors mötesplatser. Samlingen skedde på Fagertofta gravfält några km norr om Nässjö där Lars Ljungberg inledde guidningen. Det finns ca 40 fornlämningar, däribland en treudd, 14 domarringar (varav en med dösar i st.f. resta stenblock), ett röse, en fylld stensättning och ca 12 rektangulära stensättningar. Man tror att alla lämningar är från järnåldern utom möjligen det stora röset som kan vara äldre. Gravfältet kallas även Domsätet eller Hallängen och har beteckningen Nässjö 23:1 i RAÄ:s fornminnesregister. Nära gravfältet finns en offerkälla som kallas Midsommarkälla, där man enl. tradition tog sig till källan genom att gå på stenmurarna på midsommarafton och så hämtade man vatten för att bada barnen i, beteckning Nässjö 24:1 i RAÄ. Nordväst om gravfältet finns en mycket brant östsluttning som av tradition kallas Ättestupan, Nässjö 77:1 och en halvög, Nässjö 92:1.

Nästa uppehåll var Broarps Gästgiveri mellan Nässjö och Eksjö. Michael Wallin berättade om olika gästgiveriregler från medeltiden och framåt. 1649 års gästgiveriförordning innebar att

gästgiveri och skjutsväsen drevs under mer ordnade former. 1734 års gästgiveriförordning ledde till att milstenar restes mellan gästgiverierna för att taxan skulle bli rättvis. 1766 förordning handlade om att gästgiveraren måste föra dagbok och det kom regler som angav vilka som inte fick anlita skjutsväsendet. Järnvägens uppkomst innebar att många gästgiverier försvann. Gästgiveriverksamheten i Broarp startade omkr. 1662. Nuvarande huvudbyggnad kom till några år efter 1756. Marietorp var närmaste gästgivaregård p.g.a. kuperad terräng. Närmaste andra gästgiverier: Eksjö, Bränsmåla, Möcklamo och efter Marietorps nedläggning 1849, Esperyd. 1907 försvann gästgiveriernas ensamrätt på brännvinsförsäljning. I början av 1920-talet lades Broarp ned. Föreningen Broarps Vänner har lagt ned ett fantastiskt jobb för att omsorgsfullt renovera gästgiveriet med dåtidens teknik.

Nästa stopp skedde vid S:ta Valborgs kapellruin (Nässjö 36:1 i RAÄ) och Hultarpa g: la marknadsplats (RAÄ 37:1) mellan Stensjön och Nässjö. Michael visade minnesstenen med texten: "Här låg S:ta Valborgs kapell som nedbrändes under Kalmarkriget 1612." Man vet att kapellet fanns 1328 (Capella Valburgis). Att det brändes ned 1612 är inte säkert, men det kan vara så. Den danske generalen Gert Rantzau, son till Daniel Rantzau som ledde de danska styrkorna i Småland och Östergötland under Nordiska sjuårskriget, var ansvarig för de danska trupper som härjade i Västergötland och i Växjötrakten 1611-1612. Det kan tänkas att hans trupper gjorde någon räd mot Hultarp, men det kan också vara egna trupper som brände kapellet. Karl IX var kung i Sverige då, kronprins Gustav Adolf vann flera slag mot danskarna. Freden

Forts. nästa sida

Höglandets

Fornminnesförening

c/o Michael Wallin

Grängsgatan 32

571 32 NÄSSJÖ

Redaktion:

Michael Wallin

Lars Ljungberg

E-post:

nyhet@fornminne-hogland.se

Vi finns på webben, besök oss på:

<http://www.fornminne-hogland.se>

Tioårsjubileet

En historiker mötte ett 30-tal historiskt intresserade medlemmar i Höglandets Fornminnesförening vid tioårsjubileum lördagen den 5 oktober. Det var professor Kalle Bäck från Linköpings universitet som var gästtalare vid jubileumsfesten på Aneby Vårdshus.

Kalle Bäck tog med jubileumsfirarna på en resa genom Sverige från 1850-talet till början av 1900-talet under rubriken: Den mest typiska Sverigebilden.

De flesta har samma Sverigebild, dvs. en röd stuga med vita knutar, fruktträd, rabatter, trädgårdsland och helst en sjö med en båt och en vit flaggstång med en svensk flagga som vajar för vinden. Kalle talade om varför man började rödfärga husen och det blev lönsamt att bevara virket som stugan var byggd av, bland mycket annat.

Föredraget var fyllt av vardagshistoria som framfördes på ett mycket underhållande sätt. Det var kunskapsförmedling och underhållning på en och samma gång.

Initiativtagare

I maj 2003 tog Bertil Johansson och hans hustru Greta Forsberg initiativet till Höglandets fornminnesförening efter att ha lett en studiecirkel i fornminneskunskap. Fornminnesföreningen har hunnit med mycket un-

der det gångna decenniet. Studiecirkelar i Tranås och Nässjö gav många nya medlemmar. Tre kommuner har inventerats på fornminnen vilket har resulterat i tre böcker där många lämnings presenteras. Man har också arrangerat en mängd guidningar och spel. Ett stort arbete som utförts är att med hjälp av EU-bidrag och frivilliga krafter bygga en trappa hela vägen upp till fornborgen vid sjön Noen för att göra platsen mera tillgänglig och många grupper och skolklasser har guidats dit upp och fått se ett spel av medlemmarna. En skolklass från Aneby och deras vänklass i Finland hade en uppskattad dag där. Föreningens arbete uppmärksammades av Länsstyrelsen som föreslog att föreningen skulle inventera områdena i jakt på oupptäckta lämningar, vilket resulterat i att en grupp medlemmar nu i flera år jobbat med inventering och ett stort antal fynd registrerats i fornminnesregistret på Riksantikvarieämbetet. Ett antal runstenar i området har också fått var sin fadder som sköter tillsyn och rengöring av stenarna. De senaste åren har föreningen även anordnat en dagstur och en tvådagarsresa årligen plus en guidning i varje kommun. Bertil skrev också ett vikingaspel som framfördes i Bredestads Hembygdsförenings regi i gott samarbete.

Tioårsfirandet började med att en del av styrelsen uppvaktade Bertil Johansson med blommor och tack. Därefter samlades 33 medlemmar, varav en del varit med från första början och några var helt nya medlemmar, på Vårdshuset i Aneby, lyssnade på föredraget och avnjöt en 3-rätters middag. Sen visade ordförande Lars Ljungberg en bildkavalkad från de 10 åren. Greta fick en blomma för sin insats och programkommittén Jan-Olof/Greta/Gunnel tackades för arrangemangen under året. Stämningen var god och alla trivdes och eftermiddagen avslutades med kaffe och tårta och en önskan om en god fortsättning för föreningen.

Greta och Jan-Olov

Forts. Kulturarvsdagen

i Knäred 1613 (Älvsborgs lösen) gjorde slut på striderna. Hultarpa Marknad fanns 1473, för då försökte Sten Sture d.ä. få marknaden stoppad för att få tillgång till skatter. Marknaden hölls den 1 maj varje år. Marknaden upphörde vid medeltidens slut. En minnessten finns över marknadsplatsen. Tingsstenen, med beteckningen 38:1 i RAÄ, är ett flyttblock 500m NV från marknadsplatsen som av tradition har fått dess namn. Också av tradition finns det en historia om att en präst omkommit genom att gå genom isen på Dissedala göl som ligger 1 km öster om marknadsplatsen.

På småvägar över Äskås och Kroksås nåddes slutmålet Norra Sandsjö kyrka. Den är ursprungligen från 1100-talet. Dopfunten är från 1100-tal, takmålningar från 1709 men även kalkmålningar från 1500-tal finns. Series Pastorum över alla kyrkoherdar sedan 1300-talet sitter inramat på en vägg i kyrkan och familjen Printzenskölds epitafium från 1662 är en målning som visar hela familjen inkl. de barn som avlidit som små.

300 m Ö kyrkan finns en säregen runsten på en udde i Sandsjön som är en ägorätssten. Den nämner sex generationer av samma släkt: "Ärinvard lät resa denna sten efter Hägge sin fader, och Hära hans fader och Karl hans fader och Hära hans fader och Tegn hans fader – efter dessa fem förfäder". Det finns en runsten i landet med sju generationer nämnda, men Sandsjöstenen är den närmast. Den har beteckningen Norra Sandsjö 12:1 i RAÄ. Hela området från Norra Sandsjö prästgård och 1,5 km söderut är ett område med fossil åkermark, hägnader, stensättningar och stensträngar och är klassat som riksintresse med beteckningen Norra Sandsjö 176:1.

Som slutkläm såldes föreningens böcker och vi intog medhavd fika.

Michael och Lars